

.....
СУЧАСНА ЛІНГВІСТИКА В ІДЕЯХ
І ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ

УДК 811.162.2 + 092 + 81'16 Лесів

DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2018.36.7-18>

Шевченко Л.І.

ІДЕЇ ТА НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ В ПЕРСОНАЛІЯХ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО МОВНОГО
ПОГРАНИЧЧЯ: ПРОФЕСОР МИХАЙЛО ЛЕСІВ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу перспективи обґрунтування ідеї та наукової концепції українсько-польського мовного пограниччя, що розглядається автором як інтелектуальний культурний і географічний ареал, який породжує дифузію мов, культур, способу життя. Соціокультурні взаємини, що складаються історично, виражаються в різних формах культури. Передусім у мові, яка пластично відбиває впливи інших мов, збагачуючи їх новими мовними одиницями, впливаючи на різномірні вияви специфічних форм слова.*

Проблема українсько-польського мовного пограниччя розглядається у статті з проекцією на коло наукових інтересів польського професора-україніста Михайла Лесіва. Дослідник послідовно опрацьовував наукову концепцію позитивного впливу на розвиток мов українсько-польського пограниччя, розглядаючи конкретні вияви впливу у граматиці, фонетиці, ономастиці, розвитку стилістичного потенціалу польської та української мов. Важливою для розуміння перспективи концепції є ідея Михайла Лесіва про вплив не лише польської мови на українську, але й української мови на польську в культурно-мовному пограниччі. Автор статті твердить, що такий погляд є перспективним, адже дозволяє говорити про взаємозбагачення мов, культурну ентропію народів, об'єднаних добросусідством.

Концептуальні ідеї Михайла Лесіва аргументуються численними публікаціями (понад 1000 публікацій), в яких досліджуються фактологічні характеристики мовного пограниччя, а

також історичний розвиток української мови. Аналізуються різні форми і рівні мови, її функціональний потенціал в писемній культурі та діалектному середовищі. Зауважується, зокрема, на ономастичних розвідках Михайла Лесіва, можливостях їх розгортання в сучасних дослідженнях із процесів розвитку літературних мов.

Культурологічна спадщина Михайла Лесіва деталізує, насичує фактичним матеріалом концепцію культурного простору українсько-польського мовного пограниччя, вибудовуючи перспективу мовних контактів і добросусідства двох слов'янських народів.

Ключові слова: українсько-польське мовне пограниччя, цивілізаційна єдність слов'янства, культурна історія народів, Михайло Лесів, українська мова, польська мова, наукова концепція взаємозбагачення українсько-польського мовного пограниччя.

Інформація про автора: Шевченко Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: style_m_k@ukr.net.

Larysa I. Shevchenko

IDEAS AND SCIENTIFIC CONCEPTS IN THE PERSONALITIES OF UKRAINIAN AND POLISH LANGUAGE FRONTIER: PROFESSOR MYKHAILO LESIV

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the perspective of the idea and scientific concept of the Ukrainian and Polish language frontier, which is considered by the author as an intellectual cultural and geographical area that generates the diffusion of languages, cultures, and lifestyles. Sociocultural relations, which are formed historically, are expressed in different forms of culture. Language reflects the influences of other languages, enriching them with new linguistic units, influencing various levels of expression of specific forms of words.*

In the article the problem of the Ukrainian and Polish language frontier is considered with a projection on the range of scientific interests of the Polish professor, Mykhailo Lesiv. The researcher consistently worked out the scientific concept of the positive influence on the development of the languages of the Ukrainian-Polish borderlands, considering the concrete

impacts of grammar, phonetics, onomastics, and the development of the stylistic potential of the Polish and Ukrainian languages. The idea of Mikhail Lesiv about the influence not only of the Polish language on Ukrainian but also of the Ukrainian language in Polish in the cultural-linguistic boundary is important for understanding the perspective of the concept. The author of the article states that this view is promising because it allows us to speak about the mutual enrichment of languages, cultural entropy of peoples, united by good neighborliness.

Conceptual ideas of Mykhailo Lesiv are argued by numerous publications (over 1,000 publications), in which the factual characteristics of the language frontier are investigated. The historical development of the Ukrainian language from the point of view of M. Lesiv is considered. Different forms and different languages, its functional potential in written culture and dialectal environment are analyzed. It is noted, in particular, on the onomastic intelligence of Mikhail Lesiv, the possibilities of their deployment in modern studies on the development of literary languages.

The cultural heritage of Mykhailo Lesiv detailed, substantiates the actual material of the concept of the cultural space of the Ukrainian-Polish language frontier, building the prospect of linguistic contacts and good-neighborliness of the two Slavic nations.

Keywords: *Ukrainian-Polish language frontier, civilization unity of Slavdom, a cultural history of nations, Mykhailo Lesiv, Ukrainian language, Polish language, scientific concept of mutual enrichment of the Ukrainian-Polish language frontier.*

Information about author: *Shevchenko Larysa Ivanivna – doctor of philology, professor; head of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

E-mail: *style_m_k@ukr.net.*

Шевченко Л.И.

ИДЕИ И НАУЧНЫЕ КОНЦЕПЦИИ В ПЕРСОНАЛИЯХ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКОВОГО ПОГРАНИЧЬЯ: ПРОФЕССОР МИХАИЛ ЛЕСИВ

Аннотация. *Статья посвящена анализу перспективы обоснования идеи и научной концепции украинско-польском языкового пограничья, рассматриваемой автором как интеллектуальный*

культурный и географический ареал, порождающий диффузию языков, культур, образа жизни. Социокультурные отношения, складывающиеся исторически, выражаются в различных формах культуры. Прежде всего в языке, который пластически отражает влияние других языков, обогащая их новыми языковыми единицами, воздействуя на разноуровневые проявления специфических форм слова.

Проблема украинско-польского языкового пограничья рассматривается в статье с проекцией на круг научных интересов польского профессора-украиниста Михаила Лесива. Исследователь последовательно разрабатывал научную концепцию позитивного влияния на развитие языков украинско-польского пограничья, рассматривая их конкретные проявления и влияние в грамматике, фонетике, ономастике, развитии стилистического потенциала польского и украинского языков. Важной для понимания перспективы концепции является идея Михаила Лесива о влиянии не только польского языка на украинский, но и украинского языка на польский в культурно-языковом пространстве рассматриваемого ареала. Автор статьи утверждает, что такой взгляд является перспективным, поскольку позволяет говорить о взаимообогащении языков, культурной энтропии народов, объединенных добрососедством.

Концептуальные идеи Михаила Лесива аргументируются многочисленными публикациями (более 1000 публикаций), в которых исследуются фактологические характеристики языкового пограничья, а также историческое развитие украинского языка. Анализируются различные формы и уровни языка, его функциональный потенциал в письменной культуре и диалектной среде. Рассматриваются, в частности, ономастические исследования Михаила Лесива, возможности их развертывания в современном анализе процессов развития литературных языков.

Культурологическое наследие Михаила Лесива детализирует, насыщает фактическим материалом концепцию культурного пространства украинско-польского языкового пограничья, выстраивая перспективу языковых контактов и добрососедства двух славянских народов.

Ключевые слова: украинско-польское языковое пограничье, цивилизационное единство славянства, культурная история народов, Михаил Лесив, украинский язык, польский язык, научная концепция взаимообогащения украинско-польского языкового пограничья.

Информация об авторе: Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор; заведующая кафедрой стилистики и

.....
языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Электронный адрес: style_m_k@ukr.net.

Українсько-польське мовне пограниччя – інтелектуальний модус і географічний ареал, де перетинаються, взаємовпливають і збагачуються українська й польська культури, їх мови і в цілому слов'янська цивілізація. Породжене географічним "сусідством" пограниччя є дифузним середовищем, в якому в різні історичні періоди змінюються або уточнюються кордони, межі сталого розселення етносів (а в нові часи – народів), трансформуються соціополітичні умови, за яких відбувається формування культурної свідомості народів. Саме на пограниччі "зародилося багатокультурне сприйняття, бажання розвивати наукову, суспільну, релігійну та освітянську діяльність задля добра української громади в Польщі та взаєморозуміння двох народів" [2] – думка, яку поділяють дослідники творчості Михайла Лесіва.

Авторитетний славіст, літературознавець і лінгвіст, а ще культуролог, просвітник і фольклорист Михайло Лесів належав до польських університетських професорів-українознавців, у наукових студіях яких виразно відбито славістичні ідеї, пошук та концепції другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Проекція наукового доробку на ретро- і перспективу цивілізаційної єдності слов'янства з іншими культурами світу формує особливий дискурс в аналізі Михайла Лесіва – глибоке освоєння форм часткового вияву мовно-літературних явищ, їх деталізованого представлення з тим, щоб об'єднати атомарність фактів у довершену мозаїку культурної історії народів. У названій парадигмі аналізуються складники українсько-польського мовного пограниччя – "Взаємозв'язки між українськими та польськими говорами", "Північноукраїнські говори в Польщі", "Назви й територія поширення південно-підляських говірок", "Етимологічний калейдоскоп місцевих назв на пограниччі ПНР", "Українська мова та її говірки на Вармії і Мазурах (після 1947 року)" та ін.

Принцип аналізу матеріалу у творчій лабораторії Михайла Лесіва збігається в цьому циклі робіт із класичною традицією докладних покликань на інтерпретовані факти та їх об'єктивіацію в історико-порівняльному дослідженні. Характерною в названому аспекті є стаття 2015 року "Назви й територія поширення південно-підляських говірок", вміщена у виданні, присвяченому професорові Александрові Барщевському (Aleksandr Barszczewsky) й віднесена автором до діалектологічної проблематики.

Докладний аналіз винесеного в назву статті питання Михайло Лесів узгоджує з необхідністю обґрунтування основного операційного терміна *підляські говірки*, насамперед розгорнувши доведення в коментар традиційної етимології, де "прикметник *підляські* оснований на історичному означенні території Підляшшя (старопольське Podlasze, сучасне пол. Podlesie, що асоціювалося зі словосполученням podlasem, у зв'язку з чим появився був також латинський субститут Subsilvania)" [2, с. 68].

Ідея Михайла Лесіва полягає в тому, щоб зіставивши етимологію номенів Підляся і Підляшшя, їх семантичний обсяг в різних слов'янських мовах, а також аргументацію авторитетних дослідників питання, сформулювати власну позицію щодо назви, а отже і території поширення південно-підляських говірок.

Ретельний аналіз автора звернений до мовних фактів – висновок стосується не лише лінгвістичних проблем і характеристик південно-підляських говірок. Підсумкові твердження спроектовано в перспективу дослідження соціокультурної історії народів пограниччя, передусім українського: "Незалежно від того, що ця територія десь від XIV ст. стала частиною Великого Литовського Князівства, а згодом від Люблінської унії 1569 р. увійшла в склад Польщі, південнопідляські говірки зберегли свій суто український характер і в своїй архаїчній формі виступають донині у людей..." [2, с. 72].

.....

Концептуально думка про складні історичні й духовні залежності культурного простору пограниччя, безумовно, є важливою для ідентифікації конкретних мовних фактів. Проте вивищується над ними, узагальнює доказовість (і не лише філологічну) ідея цивілізаційного взаємозбагачення, взаємовпливу народів, передусім українського, білоруського, польського і російського, що формують досліджуване пограниччя.

Український літературний аналітик і видавець наукової спадщини Михайла Лесіва професор Ростислав Радишевський чітко вказує на реперні точки, в межах яких можна аналізувати ідеї польського професора: "Він був одним із небагатьох, хто поєднав у собі найліпші традиції цього специфічного багатонаціонального регіону Європи, де впродовж багатьох віків співіснують українці й поляки, православ'я та католицизм, візантійська й римська культура, кирилиця та латинський алфавіт... Професора Михайла Лесіва можна назвати творцем міжкультурного українсько-польського взаємопізнання і взаєморозуміння" [2, с. 9].

Наукова концепція дослідника врівноважена україно-, а водночас і польськоцентричністю: писані двома мовами, розвідки Михайла Лесіва зосереджені навколо аналізу форм, виявів й особливостей функціонування української мови в Польщі ("Українська мова в Польщі") [2, с. 81-84], мовної специфіки номенів пограниччя ("Етимологічний калейдоскоп місцевих назв на пограниччі ПНР") [2, с. 84-88], українських говіркових виявів на певних територіях ("Українська мова та її говірки на Вармії і Мазурах (після 1947 року)") [2, с. 93-105] та ін.; рівною мірою аналізуються польські домінанти в пограниччі та культурній історії двох народів ("Польська та українська мова: взаємні контакти і збагачення") [2, с. 34-42]; ("Польський вплив на східнослов'янські літературні мови XVII ст.") [2, с. 78-81] та ін.

Важливо, як на нашу думку, що ці центричні домінанти не заперечують, а об'єднують різносторонність концепції культурного взаємозбагачення народів пограниччя, в яку

включаються аргументи щодо впливу української мови на російську ("Вплив української мови на російську") [2, с. 88-90] та румунську ("Українізми в румунській мові") [2, с. 92-93]. Хронологія досліджуваних Михайлом Лесівим мовних виявів охоплює діахронні процеси різних періодів, виявлені в культурній історії народів. Передусім, зі зрозумілих історичних причин, XVII-поч. XVIII ст.

Відтак концепція взаємопроникнення і взаємозбагачення української та польської мов дістає нової аргументації в аналізі текстів – фольклорних, перекладних, досліджуваних різноаспектно за жанровими критеріями ("Гаївки у польському селі Гута-Стара колишнього Бучацького повіту") [2, с. 113-118]; за ідіостилістичними характеристиками ("Поетична творчість Петра Куприя") [2, с. 141-151]; за інтертекстуальністю художніх складників ("Українські мотиви в творчості Ірени Тшасковської" [2, с. 151-153], "Україномовні елементи у творчості Тадеуша Падалица" [2, с. 153-160], "Елементи української в літературній творчості Станіслава Вінценза" [2, с. 160-170], "Із поетичної антропонімії Юзефа Лободовського" [2, с. 170-182]).

Зауважимо, логіку концепції взаємовпливу українсько-польського мовного пограниччя тільки підсилює стиль викладу матеріалу, що часто складається зі своєрідних наукових мікроесе. Як це, скажімо, відбувається в аналізі колядок, "тематично пов'язаних зі святом Різдва (Божого народження)" [2, с. 50]. Перехрещення культурних традицій, аналіз постання їх послідовності Михайло Лесів бачить у "зародках української філософської і психологічної лексики, що пізніше (на думку О. Горбача) "проникає у пісні, що були видані в так званому "Bohohlasnyku" ("Богогласнику"), а особливо в колядки, які охоче співали в уніатських церквах" [2, с. 50].

Поширені у Польщі під впливом Заходу в добу середньовіччя (з XV-XVI ст.), вони впливають на українську культурну традицію, що засвідчує запис церковно-українських колядок 1693 року в польському рукописному збірнику, опублікованому В.Перетцом [2, с. 50].

Подальша аргументація становить фактологічне доведення паралелей, тотожностей і збігів – смислових і текстових. "Наприклад, – як засвідчує автор, – українська колядка "Ангел пастирям мовить" є майже ідентичною з польською колядкою "Aniół pasterzom mówił", колись перекладеного з латинського "Angellus pastorious dixit". Найімовірніше, ця колядка була перекладена пізніше, бо ми не знаходимо її в найдавніших руських рукописних збірниках, лише у друкованих кантиках з XIX століття". І для підтвердження висловленої думки Михайло Лесів наводить текстову ілюстрацію, що становить одну з 7 строф названої колядки у двох мовних варіантах:

О дивное Рождество,	O dziwne narodzenie
Великое торжество;	Nigdy nie wysłowione!
Почала Діва Сина в чистоти,	Poczęła Panna Syna w czystości
Породила в радости	Porodziła w całości
Із Дівства свого.	Paniństwa swojego.

[2, с. 50].

Пограниччя, спільна (чи синхронізована культурно і світоглядно) історія народів переростає в міжкультурний діалог, і це дозволяє авторові додати аргументації щодо необхідності дослідження українсько-польського мовного пограниччя. З таких мікронovel складається власне увесь доробок просвітителя і вдумливого комунікатора професора Михайла Лесіва. Чи йдеться про взаємодію візантійської і латинської культур на території України, що виявлено, зокрема, у різних формах імен під час хрещення, де паралельно функціонували середньогрецька й латинська традиції: Яків, Аврам, Василь, Варвара – Jakub, Abraham, Bazyli, Barbara чи Федір, Тимофій, Афанасій (Опанас, Панас), Феофіл, Феодосій та їх етимологічні відповідники в польських іменах Teodor, Tymoteusz, Atanazy, Teofil, Teodory та ін.

Михайло Лесів розглядає і мотивує різні фонетичні греко-латинські кореляції в передачі власних імен, такі як: вимова середньо грецького β (бета) як w; th (фета) як f; s (сігма) в

позиції між двома приголосними у східнослов'янських іменах як s; ě (е довга) як i, у, що в церконословянсько-русько-візантійських іменах протиставляється вимові польсько-латинських відповідників з –e– (Ілля, Данило, Клим, Григорій, Дмитро, Никифор, Зиновій – Eliasz, Daniel, Klemens, Grzegorz, Demetriusz).

Наукова ідея, сформульована й досліджена Михайлом Лесівим, полягає не в констатації фактів фонетичного і графічного паралелізму власних імен в українській і польській мовах, а в дослідницькій апробації думки щодо визначення типових для української ономастики імен та встановленні їх частотності в українському суспільстві. Відтак запропонований Михайлом Лесівим ряд – Микола, Василь, Григорій, Дмитро, Олексій, Сергій, Федір, Яків, Борис та ін. ("черговість за їхньою популярністю", – за спостереженням автора) становлять "своєрідний стрижень власної церковнослов'янської ономастики", в якій Михайло Лесів характеризує грецьку, латинську і старогрецьку етимологію [2, с. 52].

Зауважимо, сучасні мовознавці, взявши до уваги апробований Михайлом Лесівим матеріал, могли б із цікавою для розуміння історико-культурних процесів перспективою простежити динаміку і конкретні зміни у функціональному статусі та частотності імен в Україні та Польщі в різні часові періоди. Навіть гіпотетично можна передбачити інші ономастичні парадигми, що виникають і функціонують під впливом різних культур, традицій та соціополітичних змін. Ідеться вочевидь і в культурному пограниччі, й в українській та польській культурах в цілому. Михайло Лесів зосереджує увагу на зіставному аналізі ситуації в Україні та Польщі – такий аспект, безумовно, має перспективу, навіть якщо характеризувати історично нетривалі періоди. Дозволимо собі зауважити й на такому факті, як сучасні щорічні соціологічні публікації списків найпопулярніших імен року, останніх років та ін., що дозволяють спостерегти культурні тенденції розвитку суспільства, його актуалізовані контакти з зовнішнім світом,

.....

прецедентні події – для лінгвіста-ономаста екстралінгвістичний вимір фахових спостережень.

Великий інтерес для мовознавців становить визначений Михайлом Лесівим і послідовно підтримуваний вченим аспект досліджень щодо впливу **української мови на інші**, для культури пограниччя – і не тільки польсько-українського. Йдеться про українізми в румунській мові (й однойменну статтю з цього питання), про вплив української мови на російську. З багатьох причин – фахових, а ще швидше традиції чи соціополітичних – частіше зустрічається інше окреслення проблеми: **вплив на українську мову інших мов**. Переакцентування проблеми, на наш погляд, є надзвичайно важливим, адже пограниччя породжує двосторонню інтелектуальну контактність.

Аргументами до цієї ідеї слугують і тонкі спостереження Михайла Лесіва над українськими мотивами у творчості Ірени Тшасковської, україномовними елементами в текстах Тадеуша Падаліци та Станіслава Вінценза. Численні статті про переклад українських авторів (зокрема, Івана Котляревського, Тараса Шевченка) знаними польськими перекладачами, передусім Петром Куприсем, тільки підтверджують вектор наукових спостережень Михайла Лесіва, виразно спрямований на дослідження та утвердження діалогу культур, діалогу слов'янських народів.

Плідне для контактів мовне пограниччя є тим "інтелектуальним гумусом", що продукує живу пульсацію мовних взаємин, як і персоналій, зосереджених на пізнанні активних процесів співжиття та співтворення народів. Численні праці Михайла Лесіва з питань історії, стилістики української мови, діалектології та граматики, як і сильветкова есеїстка про польських і українських авторів – науковців і художників слова поляків Стефана Батруха, Стефана Грабця, Яна Залеського, Владислава Курашкевича, Ришарда Лужного, Здзіслава Штібера, Павла Смочинського та ін., українців Леоніда Булаховського, Олексу Горбача, Євгена Желехівського, Михайла Жовтобрюха, Олексу Синявського, Юрія Шевельова та

ін. – деталізують і фактологічно насичують фахову, глибоко гуманістичну концепцію Михайла Лесіва. Живильна сила різножанрових публікацій автора створює панорамну картину широкого світогляду й ерудиції Михайла Лесіва, що спирається на основоположну ідею, концептуальний погляд дослідника, який обґрунтовує важливість культурного діалогу в українсько-польському мовному пограниччі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lesiów Michal. The Polish and Ukrainian Languages: A Mutually Beneficial relationship. *Cultures and nations of Central and Eastern Europe. Essays in Honor of Roman Szporluk*. Cambridge, Mass. 2000.

2. Студії з україністики: Михайло Лесів. *Мова, фольклор, література польсько-українського пограниччя*. Вип XX / відп. ред., упор., передм. Р. Радішевський. Київ. Талком, 2017. 736 с.

3. Сухомлинов О. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему : монографія. Донецьк: ТОВ "Юго-Восток ЛТД", 2008.

4. Turluc C. Pogranicka a rozmatosc narodow: wyzwanie dla procesu homogenizacji narodowej. *Dziedzictwo kresow – nazwe wspolne dziedzictwo?* Kraków, 2006.

REFERENCES

1. Lesiów Michal. *The Polish and Ukrainian Languages: A Mutually Beneficial relationship*. Cultures and nations of Central and Eastern Europe. Essays in Honor of Roman Szporluk. Cambridge, Mass. 2000.

2. *Ukrainian Studies: Mikhail Lesiv*. [Studiiji z ukrajinyky] Language, folklore, literature of the Polish and Ukrainian frontier. Vol. XX. Ed., foreword. R. Radyshevsky Kiev. Talkom, 2017. 736 p.

3. Sukhomlinov O. *Cultural boundaries: a new look at the old problem*. [Kulturni pogranychcha: novyj pogliad na staru problemu] Monograph. Donetsk: TOV "South-East Ltd", 2008.

4. Turluc C. *Frontier and a variety of nations: a challenge for the process of national homogenisation*. [Pogranicka a rozmatosc narodow: wyzwanie dla procesu homogenizacji narodowej]. Heritage of the borderlands - the common name heritage? Krakow, 2006.

Дата надходження до редакції – 24.04.2018 р.

Дата затвердження редакцією – 31.05.2018 р.